

Veldnotities

Op zoek naar het gesproken Arabisch van Darfur

Veldwerk naar het gesproken Arabisch van Darfur is geen sinecure. Maar met de vrouwen uit Darfur kun je lachen en er vallen nog heel wat levenslessen van hen te leren.

Caroline Roset

In 2011 kreeg ik als docent Arabisch aan de UvA vrij onverwacht de gelegenheid om een promotieonderzoek te doen. Professor Manfred Woidich wees me toen op Darfur in West-Soedan als witte vlek op de kaart van de Arabische dialecten. Er zijn namelijk wel enkele notities te vinden over het Arabisch dat in Darfur wordt gesproken, maar er bestaat geen wetenschappelijke beschrijving van het dialect. Het opvullen van die lacune leek bij mij te

passen want ik was wel eens in Soedan geweest, heb een paar dierbare Soedanese vrienden en ik was me zo langzamerhand in taalkundige richting aan het specialiseren. De voorlopige titel van mijn proefschrift werd *A Grammar of Darfur Arabic*.

In de winters van 2011-2012 en 2012-2013 toog ik naar Soedan om vooral primaire data te verzamelen: geluidsopnames van mondelinge verhalen van Darfuri's. Eenmaal in Khartoem, de hoofdstad van Soedan, kreeg ik echter geen reisvergunning voor Darfur. Het conflict is er nog niet afgelopen, het is er erg onrustig en het leek de autoriteiten blijkbaar beter om mij er niet naartoe te laten gaan. Dat was even slikken, want hoe onderzoek je het gesproken Arabisch van Darfur als je niet naar Darfur kunt?

Gelukkig bleek mijn reisverbod niet noodzakelijkerwijs een obstakel te vormen, omdat het in Khartoem stikt van de Darfuri's. Door droogte, armoede, maar vooral ook door het laatste conflict, zijn veel Darfuri's naar Khartoem gekomen. In sommige, meestal arme maar grote wijken wonen zelfs bijna alleen maar Darfuri's.

Lang niet elke Darfuri in Khartoem is echter geschikt om mij van data te voorzien; de meeste zijn dat zelfs niet. Dat komt omdat ze zich aan het gesproken Arabisch van Khartoem aanpassen, dat veel meer prestige heeft dan het Arabisch van Darfur. Taal is immers politiek: in Khartoem zit de macht en het geld en Darfur is arm en agrarisch. Bijna alle Soedanezen die ik heb ontmoet, inclusief Darfuri's zelf, noemen het Arabisch van Khartoem dan ook 'arabi', 'Arabisch', en het Arabisch van Darfur 'arabi mukassar', 'gebroken Arabisch'.

Eisen

Darfuri's onder de 50 à 60 jaar oud bleken naar mijn bevinding unaniem buitengewoon flexibel te zijn op taalkundig vlak en hadden hun spraak binnen luttele maanden aan Khartoem aangepast. Niet alleen Darfuri's, maar Soedanezen in het algemeen lijken daar een talent voor te hebben. Misschien komt dat omdat veel Soedanezen, net als de meeste Afrikanen, meerdere talen spreken en daardoor gewend zijn aan verschillende accenten en aan *code switching*: het (snel) omschakelen tussen talen.

Ik moest dus oudere, ongeletterde (want op school leren leerlingen Standaard- en Khartoem-Arabisch) Darfuri's zien te vinden, afkomstig uit een dorp (want ook Darfuri's uit steden in Darfur spreken het Arabisch van Khartoem), die nog niet zo lang in Khartoem waren, zodat hun Darfur-Arabisch 'onaangetast' zou zijn. Maar weinig Darfuri's voldeden aan dat rijtje van vrij strikte criteria en waren alleen te vinden in (afgelegen) buitenwijken waar ik de weg niet wist.

Het bleek moeilijk om deze groep Darfuri's te vinden. Ten eerste verwezen de meeste Soedanezen, Darfuri of niet, mij naar universitair docenten. Maar zulke geleerden, die keurig Standaard-Arabisch kunnen, moest ik voor mijn data natuurlijk juist niet hebben. Duidelijk maken dat ik echt dat 'foute' Arabisch van ongeletterde mensen uit het verguisde westen wilde horen, kostte regelmatig grote overtuigingskracht en herhaalde toelichting.

Een tweede obstakel bij het verzamelen van data was dat Soedanezen, vooral vrouwen, vaak door elkaar praatten. Toevallig hoorde ik ten tijde van mijn veldonderzoek over een antropologe die op dat onderwerp promoveerde en stelde dat door elkaar praten door Soedanese vrouwen als positief en empatisch wordt gewaardeerd. Als onderzoeker wilde ik dat verschijnsel niet bekritisieren, maar voor spraakanalyse is door elkaar pratende informanten natuurlijk fnuikend. Zo heb ik uren aan opnames van vrouwen die vaak tegelijkertijd aan het woord zijn en daardoor moeilijk verstaanbaar zijn. Sommige delen van de opnames zijn daardoor onbruikbaar.

Een derde, voorspelbaar obstakel was er een die elke veldwerker misschien wel tegenkomt, omdat het in alle culturen voorkomt: sommige mensen zijn geen praters. Het was jammer als een Darfuri precies dat 'platte' Darfur-Arabisch sprak dat ik zocht, maar op mijn vraag 'Zijn er verschillen in huwelijksceremonies tussen Khartoem en Darfur?' antwoordde: 'Nee'. Achteraf gezien grappig, maar taalkundig valt er weinig te analyseren aan dergelijke beknopte antwoorden. Een enkele oudere Darfuri sprak overigens alleen zijn Afrikaanse moedertaal en nauwelijks Arabisch. Ook die sprekers waren voor mijn onderzoek niet relevant (uiteraard wel voor afrikanisten die de rap uitstervende talen van de regio bestuderen).

Ten vierde waren er de aanwezigen bij de op te nemen interviews. Omdat ik bij Darfuri's thuis interviewde, zat er altijd familie bij. De vriendelijkheid en behulpzaamheid van de Soedanezen leek hen bijna te dwingen om de gesprekken tijdens mijn opnames voor mij te vertalen, te verklaren of zelfs te domineren in het Khartoem-Arabisch, en soms in het Engels. Hoe vaak ik ook uitlegde dat ik alleen Darfur-Arabisch wilde opnemen en 'hou nou eens je mond!' heb moeten onderdrukken, hun goede intenties waren meer dan eens niet te stoppen. En omdat er tijdens de opname regelmatig nieuwsgierige burens of een paar nichten en neven langskwamen, gebeurde dat regelmatig niet één keer, maar meerdere keren per opname. Maar ook huilende baby's, die vervolgens getroost werden, vliegen, vogels en natuurlijk de oproep tot het gebed, staan op mijn digitale recorder en gedownload op mijn laptop.

Woordenschat

Taalkundig is Darfur interessant omdat het grotendeels in de Sahel ligt: de grens tussen de Arabischsprekende wereld en 'zwart' Afrika. Zoals gezegd zijn de meeste Darfuri's meertalig: naast Arabisch - dat de *lingua franca*, de taal van het onderwijs en de meeste media is - spreken ze ook een Afrikaanse taal, soms zelfs meerdere. Die talen hebben vanzelfsprekend invloed op het Arabisch dat in Darfur wordt gesproken.

Zo zijn een aantal taalkundige verschijnselen die als typisch Arabisch worden gezien, zoals de faryngalen (klanken die vanuit de keelholte worden gemaakt), verdwenen. Maar het Darfur-Arabisch bevat ook taalkundige kenmerken van bedoeïenen-Arabisch, die door linguïsten eerder als conservatief en typisch Arabisch worden beschouwd. Dat laatste is onder andere te merken aan de woordenschat van het dialect.

Ook is de plaats van het dialect te midden van de omliggende dialecten boeiend om te onderzoeken. Lijkt het Darfur-Arabisch nou het meest op het Soedanees-Arabisch van Khartoem, waar het in politiek opzicht onder valt, of op het Tsjadisch-Arabisch, waar het geografisch, historisch en etnisch meer mee gemeen heeft?

Moeite

Waarschijnlijk mede door de moeite die ik moest doen om goede informanten te vinden en daar vervolgens mooie opnames van te maken, waren de treffers een genot. Het bleef nog vaak een hele opgave om derden bij de opnames te doen zwijgen, maar als het eenmaal lukte om een 'authentieke' oudere Darfuri alleen en lang te laten praten, dan was ik gelukkig. Ik verstond nog lang niet alles en ter compensatie ging ik zo dichtbij mogelijk zitten en probeerde zo begrijpend en bemoedigend mogelijk over te komen, door te blijven vragen, te knikken, veel 'aha's' en 'ja ja' te zeggen en mee te lachen bij grappen die ik niet altijd of meteen begreep. Ten behoeve van mijn opnames wilde ik dat de Darfuri in kwestie ongedwongen bleef

doorpraten, dus ik hield een half oog op mijn vragenlijst voor het geval hij, of eigenlijk meestal zij, stil zou vallen. Nog een half oog hield ik op mijn recorder (geheugenkaart niet vol? batterij niet leeg?) en nog een derde half oog op de omstanders die voor een bruikbare opname niet te veel moesten uitleggen en er niet doorheen mochten praten.

Die spanning en concentratie leverden na een uur opname wel eens hoofdpijn op, maar ook grote voldoening. Toen ik daarnaast langzamerhand leerde wat ik het beste mee kon nemen (gierst, suiker, snoep, koffie, thee, vlees, fruit) als dank voor de gastvrijheid en de verhalen, begon ik er helemaal schik in te krijgen. Uiteindelijk heb ik tussen de vijftien en twintig uur aan bruikbare opnames gemaakt van voornamelijk vrouwen van verschillende plaatsen en stammen in Darfur: voldoende data voor mijn proefschrift.

Hinkelen

En wat voor vrouwen. Ze hadden stuk voor stuk verrassend levendige en bewonderingswaardige persoonlijkheden. Ondanks de armoede en de ellende die ze hadden doorstaan, waren ze sterk, open en hartelijk, hadden ze humor, lachten ze veel en hard en kreeg ik altijd lekker te eten en drinken. Ook zag ik in hen allen, hoe oud ze ook waren, een

zekere schoonheid en elegantie en een glans in hun ogen. Terwijl jonge Soedanese vrouwen doorgaans worden geacht niet te veel op de voorgrond te treden en nieuwsgierigheid te tonen, praten veel oudere vrouwen hard, zeggen wat ze vinden, commanderen hun omgeving en vertellen schuine moppen.

Eén vrouw zat vol verhalen die deden denken aan de vertellingen van *1001 nacht*, met dieren die praatten, magie, paleizen, zoektochten door de woestijn en geweld. Een andere vrouw ging bij mijn vraag naar kinderspelletjes hinkelen en bij mijn vraag naar muziek en dans met haar vingers knippen en haar voet stampen. Maar een derde had al haar vier kinderen verloren in het conflict en wilde geen Arabisch praten. De laatste vrouw die ik heb geïnterviewd, afkomstig uit een klein plaatsje aan de grens met Tsjaad, praatte hard en duidelijk, begreep wat ik wilde en snoerde iedereen de mond die poogde te interrumpen, ook mannen. Die vrouw kon ik wel zoenen.

Helaas is het direct en ter plekke transcriberen, het uitschrijven van al die interessante data, lang niet gelukt. Afgezien van het feit dat ik nog veel van het dialect niet verstond, ontbrak het mij nog aan de routine van de ervaren taalbeschrijver en aan een consequent transcriptiesysteem. Dat mijn hoofdinformant, een intellectuele kunsthistoricus uit Darfur, die mij hielp met het verstaan van de opnames, alcoholist was, werkte ook wel eens vertragend.

Terug in Nederland bleek het opnieuw niet eenvoudig om goede informanten te vinden die me met het uitwerken van mijn data konden helpen. Dat komt omdat veruit de meeste Darfuri's die in Europa terecht zijn gekomen relatief bemiddeld zijn, naar school zijn geweest en via grote steden hebben gereisd, waardoor hun Arabisch is beïnvloed. Ook hebben ze het, net als ikzelf en andere Nederlanders, druk met werk en/of kinderen. Eén groot voordeel: ik ga snel weer terug naar Soedan!

Caroline Roset is docent Arabisch en promovendus aan de Universiteit van Amsterdam.